

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата педагогічних наук, доцента кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ОПУШКО НАДІЇ РОМАНІВНИ про дисертаційне дослідження **ЧОВРІЙ СОФІЇ ЮЛІЇВНИ** «Організаційно-педагогічні особливості системи підготовки вчителів у Закарпатті (кінець XVIII – 40-і роки XX століття)» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок з відповідними планами галузей науки.

Реформування освітньої сфери загалом і педагогічної освіти, зокрема, зумовлене необхідністю підвищення якості підготовки вчителів, забезпечення умов для формування конкурентоспроможної особистості педагога, здатного до прийняття своєчасних та професійних рішень. Отож, на підтримку заслуговує своєчасне звернення С.Ю. Човрій до актуального сегменту окресленої проблеми – підготовка вчителя, який здатний здійснювати педагогічну діяльність в умовах полікультурності регіонів і в контексті єдиної державної освітньої політики. Закарпатська область, зважаючи на географічне розташування, є регіоном, що населяють представники різних національностей, конфесій, які впродовж багатьох століть мирно співіснували, створюючи при цьому унікальні культурні взаємозв'язки, в тому числі на освітньому рівні, адже система підготовки вчителів у Закарпатті, крім напрацьованих власних здобутків, засвоїла і реалізувала європейські освітні моделі. А це складає значний науковий інтерес з огляду на визначені перспективи реформування сучасної вітчизняної педагогічної освіти.

Важливо зазначити, що дисертаційна робота виконана в контексті досліджень Мукачівського державного університету як складової комплексної теми кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту «Науково-методичні аспекти формування професійної компетентності педагогічних кадрів вищої кваліфікації для системи дошкільної та початкової освіти в умовах полікультурного середовища» (номер державної реєстрації 0115U006509), а також у рамках науково-дослідного проекту «Сталий розвиток поліетнічного регіону» Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України.

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Наукова новизна роботи.

Аналіз дисертаційного дослідження С.Ю. Човрій дозволяє стверджувати про незаперечність *наукової новизни* для педагогічного загалу, оскільки, в ньому *вперше*, на основі системного ретроспективного аналізу досліджено організаційно-педагогічні особливості системи підготовки вчителів Закарпаття в контексті державно-територіальної приналежності закарпатських земель наприкінці XVIII – 40-их роках XX століття, обґрунтовано процес становлення і етапність розвитку закладів підготовки вчителів Закарпаття (за хронологією), *уточнено* особливості організації та змісту теоретико-практичної підготовки вчителів у закладах педагогічної освіти Закарпаття досліджуваного періоду та систематизовано основні тенденції в їх розвитку відповідно до розробленої періодизації.

Науково корисним є введення до наукового обігу маловідомих архівних джерел та нормативно-правових документів (статистичні дані, пов'язані з діяльністю трьох закладів професійної педагогічної освіти краю: Ужгородська королівська греко-католицька півце-учительська семінарія; Ужгородська греко-католицька жіноча учительська семінарія; Мукачівська угорська королівська державна народошкільна вчительська семінарія; річні звіти директорів згаданих закладів, програмові вимоги з дисциплін та педагогічної практики, розклади занять та ін.), що значно збагачують джерельну базу вітчизняної історико-педагогічної науки.

Безсумнівним є *практичне значення* дослідження С.Ю. Човрій, оскільки воно заповнює одну із прогалин історико-педагогічної науки, тому що містить такі історико-педагогічні факти, котрі дозволяють забезпечити об'єктивність щодо причинно-наслідкових зв'язків та тенденцій і особливостей організації підготовки вчителів у Закарпатті, її змісту (кінець XVIII – 40-і роки XX століття) залежно від вимушено-змінюваного територіального підпорядкування, а, відтак, здійснене дисертанткою дослідження дозволяє узагальнити історичний досвід полікультурного регіону і творчо використати з метою вдосконалення національної педагогічної освіти в умовах державно-територіальної єдності.

Науково-категоріальний апарат є чітким, виваженим, таким, що має логічний і цілком обґрунтований характер. Використання комплексу взаємопов'язаних та взаємозумовлених методів забезпечило одержання достовірних і обґрунтованих результатів наукового дослідження. Вибір методів дослідження зумовлений чітко сформульованою метою та завданням, що розв'язує дисертантка. Одержані дані та результати їх опрацювання вказують на ефективність наукової траєкторії дослідження.

3. *Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.*

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації забезпечені методологічною обґрунтованістю вихідних положень; використанням методів відповідно до мети та завдань дослідження; аналізом джерельної бази (354 найменування, у т. ч. 130 архівних справ, 120 джерел іноземними мовами), нормативно-правової бази, позитивними результатами впровадження матеріалів дисертації у роботу закладів вищої освіти України: Мукачівського державного університету (довідка № 2527 від 30.12.2020 р.); ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (довідка № 3847/01-14 від 30.12.2020 р.), Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-08/550 від 28.12.2020 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 645 від 29.12.2020 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 2183/01 від 28.12.2020 р.), а також упроваджено в науково-дослідному проєкті «Сталий розвиток поліетнічного регіону» Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України (довідка № 31 від 27.05.2019 р.).

Дисертацію виконано на належному науковому рівні. С.Ю. Човрій володіє теорією проблеми і методами її дослідження. Позитивне враження справляє оформлення роботи, вміщені в ній актуальні інформаційні матеріали. Зміст анотацій, поданих українською та англійською мовами, відображає зміст дисертації та висвітлює суттєві її аспекти та основні положення. Ґрунтовною є апробація результатів дослідження, що засвідчується участю С.Ю. Човрій у 34 науково-практичних міжнародних, всеукраїнських, міжрегіональних та міжвузівських конференціях, в Україні та за кордоном (Словаччина, Угорщина, Чехія). Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано в 34 публікаціях, з яких 32 одноосібні, зокрема: 8 статей у фахових виданнях України, 3 – в іноземних наукових періодичних виданнях, 19 – у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій, 2 навчально-методичні посібники та 2 монографії у співавторстві.

4. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Результати дослідження, матеріали публікацій, обґрунтована термінологія та база даних можуть бути використані вітчизняними науковцями для здійснення подальших досліджень у галузі загальної педагогіки та історії педагогіки, а також для використання в процесі написання навчально-методичних і навчальних посібників із курсів «Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», у розробленні програм семінарів і спецкурсів; у системі педагогічної освіти, у практиці післядипломної педагогічної освіти.

5. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Структура дисертаційної роботи переконливо віддзеркалює логіку дослідницького задуму та відтворює основні результати історико-педагогічного

дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Логіка і послідовність викладу тексту праці відповідає розв'язанню поставлених завдань дослідження. Логічну структурованість роботи забезпечують висновки та узагальнення, а також унаочнюють 16 таблиць, 2 рисунки (на 83, 86 сторінках) та 15 додатків на 42 сторінках.

У першому розділі – «Підготовка вчителів для шкіл Закарпаття як історико-педагогічна проблема» – схарактеризовано джерельну базу дослідження, що дозволило виокремити такі групи документально-фактологічних матеріалів: 1) нормативно-правові акти (закони, циркуляри, накази, розпорядження Міністерств та територіальних органів управління освітою в залежності від державно-територіального підпорядкування закарпатських земель у межах досліджуваного періоду тощо); 2) звітна інформація (статистичні дані про кількість здобувачів, викладачів у закладах педагогічної освіти; відомості про успішність, поведінку і відвідування здобувачів; екзаменаційні відомості; журнали обліку успішності здобувачів, розклади занять тощо); 3) навчальні плани, освітні програми підготовки вчителів народних шкіл; 4) щорічні звіти директорів учительських семінарій; 5) листування дирекції педагогічних закладів з іншими установами; 6) протоколи засідань педагогічних конференцій, вчительських нарад, екзаменаційних комісій; 7) особові справи викладачів та слухачів учительських семінарій тощо.

Авторка актуалізувала та проаналізувала значний масив архівних джерел – 130 справ, з них: 3 фонди, 76 справ періоду перебування закарпатських земель у складі Габсбурзької, Австрійської монархії та Австро-Угорської імперії; 4 фонди, 47 справ з Чехословацького періоду Закарпаття; 2 фонди, 7 справ періоду входження закарпатських земель до Угорщини; збірники законів та розпоряджень з урахуванням хронологічного визначення періоду, зокрема й угорськомовних та чеськомовних; періодичних видань: «Урядовий вісник» (1920–1934), «Учитель» (1920–1936), «Учительський голос» (1930–1939), «Народная школа» (1920–1944), «Подкарпатська Русь» (1923–1936), «Ungmegyei Tanügy» (1881–1884); енциклопедичних, довідникових та довідниково-статистичних видань, що уможливили системно й ґрунтовно дослідити процес становлення та розвитку закладів педагогічної освіти в Закарпатті кінця XVIII – 40-их роках XX століття, обґрунтувати організаційно-педагогічні особливості, виокремити тенденції їх розвитку на різних історичних етапах.

Заслуговує на увагу авторський підхід до трактування поняття «організаційно-педагогічні особливості системи підготовки вчителів» як

сукупності організаційних (державна політика в сфері становлення та розвитку педагогічної освіти і підготовки вчителів, наявність законодавчої бази, що регламентувала систему підготовки вчителів для народних шкіл, структура та управління закладами педагогічної освіти) і педагогічних (зміст теоретико-практичної підготовки вчителів (навчальні плани, навчальні програми, підручники та посібники), виховний вплив державних та суспільних інституцій на формування особистості вчителя) умов, що привели до змін у системі підготовки вчителів для народних шкіл у залежності від освітньої політики держав, до складу яких входило Закарпаття в означених хронологічних межах (с. 54–55 тексту дисертації та с. 8–9 тексту автореферату).

В основу структури дослідження покладено таку періодизацію: I етап (друга половина XVIII століття – 1919 р.) – зародження закладів педагогічної освіти та нормативно-правового регулювання їх діяльності; II етап (1919–1938 рр.) – організаційно-педагогічне реформування системи педагогічної освіти в контексті умов полікультурного регіону; III етап (1939–1944 рр.) – ідейно-патріотична спрямованість змісту підготовки вчителів у педагогічних закладах.

У другому розділі – «Організаційно-педагогічні засади підготовки вчительських кадрів у Закарпатті (друга половина XVIII – 1919 р.)» – обґрунтовано передумови становлення вчительських семінарій у системі освіти Закарпаття, проаналізовано вплив нормативно-правових документів на їх діяльність, визначено основні особливості (організація, підпорядкування, управління, кадрове забезпечення, зміст діяльності) та тенденції їх розвитку, з'ясовано специфіку професійної підготовки вчителів у закладах педагогічної освіти на I етапі – зародження закладів педагогічної освіти та нормативно-правового регулювання їх діяльності в період перебування закарпатських земель у складі Габсбурзької (до 1804 р.), Австрійської монархій (1804–1867 рр.) та Австро-Угорської імперії (1867–1919 рр.). Висвітлено цікаві, на наш погляд, архівні матеріали щодо створення першої препарандії – закладу підготовки вчителів у м. Ужгород у 1793 р. (с. 95–97). Окрім цього заслуговує на увагу ґрунтовний розгляд нормативно-правової бази цього періоду, що сприяла розвитку шкільної інфраструктури в Угорщині і, зокрема, на закарпатських землях. Серед вагомих документів – Указ «Ratio Educationis» (1777, 1806) та Закон XXXVIII «Про народну освіту» (1868), що визначали організаційно-педагогічні засади діяльності вчительських семінарій.

Окремо наголошуємо, що нормативні документи, а також архівні справи на даному хронологічному етапі – угорськомовні, що засвічує вільне володіння автором мови для якнайповнішого викладу змісту цих документів. Доречно звернути увагу на творчий здобуток С.Ю. Човрій: основні теоретичні

положення й висновки дисертації відображено у 12 одноосібних публікаціях угорською мовою.

Заслуговує на увагу третій розділ «Розвиток професійної педагогічної освіти Закарпаття (1919–1944)», в якому не тільки охарактеризовано особливості організаційно-педагогічного реформування системи педагогічної освіти Закарпаття Чехословацького періоду (1919–1938), визначено специфіку підготовки вчителів для шкіл Закарпаття в умовах відновлення освітньої політики Угорщини (1939–1944), а й окреслено перспективи використання ретродосвіду діяльності вчительських семінарій в умовах інтеграції України в європейський освітній простір. Розглянуто суспільно-політичні передумови становлення та розвитку системи педагогічної освіти в контексті освітньої політики держав, до яких було приєднано територію сучасного Закарпаття. Зокрема, це період з 1919 р. по 1938 р., коли закарпатські землі були включені до Чехословацької Республіки як окрема адміністративно-територіальна одиниця під назвою Підкарпатська Русь, а також період з 1939 р. по 1944 р., коли закарпатські землі були повернуті до складу Угорщини під назвою Підкарпаття. С.Ю. Човрій указує, що кожен із цих періодів вирізнявся чітко регламентованою освітньою політикою держави-домінанта, що впливала й на систему педагогічної освіти краю.

Науково вартісним, на наш погляд, є аналіз організаційно-педагогічних умов діяльності вчительських семінарій у Закарпатті кінця XVIII – 40-их роках ХХ століття, що дав підставу виокремити основні положення щодо реформування педагогічної освіти, котрі, не втратили актуальності й в сучасних умовах, зокрема це: 1) розробка стандартів в системі підготовки майбутніх учителів відповідно до вимог розвитку суспільства, науки, методології педагогічної науки; 2) надання можливостей для створення недержавних закладів педагогічної освіти з урахуванням регіональних особливостей, але з обов'язковою умовою дотримання галузевих стандартів; 3) вдосконалення системи підготовки вчителів для початкових шкіл із національними мовами навчання; 4) перегляд навчальних планів підготовки майбутніх учителів у контексті здобуття кваліфікації вчителя початкової школи як другої вищої освіти; 5) упровадження педагогічної інтернатури як складової теоретико-практичної підготовки до роботи в початкових школах тощо.

6. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, необхідно назвати деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. На наш погляд, дисертаційне дослідження значно виграло, якби дослідницький задум охоплював менший історичний період; йдеться про кінець

XVIII – 40-і роки XX століття, тобто понад 170 років. Звісно, заслуговує на увагу широта наукового інтересу дисертантки. Хронологічні рамки дослідницької уваги, з одного боку, додали фундаментальності дослідженню, а з іншого, – обумовили предмет дослідження – організаційно-педагогічні особливості системи підготовки вчителів у Закарпатті досліджуваного періоду.

2. Уважаємо, що доцільно було б дещо змінити структуру дисертації та обсяг окремих розділів, бо перший розділ складається із 26 сторінок, другий – 62, третій – 88.

3. Зміст дисертації ще б більше збагатився, якби її авторка ширше висвітлювала практичну складову професійно-педагогічної підготовки вчителів у Закарпатті кінця XVIII – 40-их років XX століття.

4. На нашу думку, доречно було б чіткіше виокремити позицію автора щодо полілінгвальності у контексті реалізації полікультурної педагогічної освіти в Закарпатті досліджуваного періоду.

5. На сторінці 3 та 4 автореферату подано назви нормативних документів іноземною мовою, вважаємо, що доречніше було б зробити їх переклад, як це зроблено на сторінці 5 та 12.

Проте висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки від дисертаційного дослідження.

7. Висновок.

Дисертаційне дослідження Софії Юліївни Човрій «Організаційно-педагогічні особливості системи підготовки вчителів у Закарпатті (кінець XVIII – 40-і роки XX століття)» є завершеною самостійною науковою роботою, що містить нові науково обгрунтовані результати в галузі загальної педагогіки та історії педагогіки і за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обгрунтованістю наукових положень, достовірністю, практичним значенням, якістю оформлення та повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (пп. 9, 10, 12, 13, 14), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор – Софія Юліївна Човрій – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

Н. Р. Опушко

Н.Р. Опушко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки,
професійної освіти та управління
освітніми закладами Вінницького
державного педагогічного
університету імені Михайла
Коцюбинського